

19. Хомский Н. Язык и проблемы знания / Н. Хомский // Вестник Московск. ун-та. – 1995. – Серия. 9. Филология. – № 6. – С. 110–134.
20. Bradford B. T. Sudden Change of Heart / B. T. Bradford. – London : Harper Collins Publishers, 1999. – 333 p.
21. Escott J. The Man with Three Names / J. Escott // English Learners' Digest. – 2003. – № 21. – P. 12–13.
22. Hoeg P. Miss Smilla's Feeling For Snow / P. Hoeg. – London : Flamingo, 1993. – 410 p.
23. Wilde O. The Star-Child / O. Wilde // English Learners' Digest. – 2004. – № 20. – P. 12–13.
24. Abby Lingvo 12 Электронный словарь. – [Режим доступа]: <http://ru.wikipedia.org>

Стаття надійшла до редакції 30 січня 2013 року

УДК 81'42

*Тетяна Чрділелі, Анжела Мельникова
(м. Кременчук, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНІВ У КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

У статті розглянуто проблеми визначення ролі і місця термінів серед мовних засобів художніх творів. Досліджено стилістичні функції термінів в залежності як від жанру та тематики твору, так і від ідейного задуму та настанови автора.

Ключові слова: *термін, термінологія, термінотворення, терміносистема, термінологічні одиниці, термінологічна лексика.*

В статье рассмотрены проблемы определения роли и места терминов среди языковых средств художественных произведений. Исследованы стилистические функции терминов в зависимости как от жанра и тематики произведения, так и от идейного замысла и установки автора.

Ключевые слова: *термин, терминология, терминообразование, терминотворення, терміносистема, термінологіческие единицы, терминологическая лексика.*

The article focuses on the problems of defining the role and place of terms in the language of belles-lettres style. The stylistic functions of terms are determined depending on the genre and theme of the literary work, as well as on the idea and the conceptual approach of the author.

Key words: *term, terminology, terms building, system of terms, terminological unit, terminological vocabulary.*

Проблеми термінотворення, функціонування і ролі термінів у мові завжди залишаються у центрі уваги лінгвістів, оскільки терміни, завдяки точності найменування концептів, дають найбільш повне уявлення про процеси розвитку мови. Дослідження термінів на сучасному етапі розвитку лінгвістики пов'язане з науками про мислення, що забезпечує базу для активного проникнення когнітивного підходу у термінознавство. Один з найважливіших висновків з результатів вже проведених досліджень полягає в тому, що прискорення процесу пізнання залежить від рівня розвитку спеціальної лексики, тобто термінів. Таким чином, вивчення терміна у середині терміносистеми доповнюється перспективним когнітивним підходом, який потребує виявлення місця і функції терміна в лінгвомисленнєвій діяльності людини.

Актуальність теми дослідження зумовлена також і тим, що сьогодні людство переживає технологічний розвиток, глобалізацію, комп'ютеризацію, тобто ті процеси, які не можуть не впливати на розширення образно-тематичних засобів сучасної художньої літератури. Багатство прози нашого часу не можна розглядати без урахування тих змін, що мають місце в її лексичному арсеналі. На особливу увагу заслуговують терміни, що активно залучаються до лексики сучасних художніх творів. Саме це визначило мету нашого дослідження: вивчення стилістичних особливостей функціонування термінів в англійській художній прозі.

Тема дослідження представляє теоретичний інтерес насамперед в аспекті взаємодії стилів сучасної мови. Не викликає сумніву той факт, що основною сферою використання терміну є стиль наукової прози. Проте не слід вважати, що терміни є

приналежністю тільки цього стилю мови [4]. В епоху науково-технічної революції наука і техніка стали майже основними постачальниками нової лексики для сучасної загальнолітературної мови, і тому терміни широко використовуються і в інших стилях мови, як, наприклад, в газетно-публіцистичному, в офіційно-діловому, в художньому та в інших. Як справедливо зауважує Г. Колесник, термінологія стала органічним і масовим компонентом сучасної мови, в тому числі й мови художніх творів [7, с. 92]. Слід також зазначити, що завдяки засобам масової інформації навіть вузькогалузеві терміни входять до загального вжитку й потрапляють до мовлення письменників. У результаті терміни стають складовою частиною творів художньої літератури, яка відображає стан сучасної літературної мови. Але призначення термінів в інших стилях мови відрізняється від того, яке вони мають в науковій літературі.

У своєму природному середовищі як компонент певної термінологічної системи термін виконує виключно номінативну роль, роль знака, який вказує на точно визначене поняття, що виникло в результаті досліджень, експериментів і тому використання термінів є закономірним процесом [3 с. 58]. На відміну від цього, в художньому тексті термін передусім виконує певну стилістичну функцію, проте не втрачаючи при цьому й свого предметного значення [2, с. 48]. Функціонування термінів у художній літературі зумовлене тим завданням, яке ставить автор, його ідейною настановою, естетичним смаком і майстерністю.

Таким чином, мова художньої літератури є особливою галуззю функціонування термінології. Відтворюючи в художніх образах характерні риси сучасності, письменники не можуть пройти повз мовних прикмет оточуючої їх дійсності. Тому терміни знаходять широке і різноманітне застосування і в поетичних творах, і в прозі [5]. Не можна, звичайно, не погодитися з М. Кожиною, що відносна кількість термінів, особливо вузькоспеціальних, не вельми велика навіть у творах тих письменників, які явно тяжіють до їх використання [6, с. 185]. Але вдале використання термінів, як вказує І. Арнольд, сприяє

розкриттю мовленнєвої характеристики персонажа, відображенню особливостей його професійної діяльності [1, с. 67].

У лінгвістиці питанню стилістичного функціонування термінів в художній літературі присвячено декілька досліджень, у яких представлені різні аспекти проблеми. Серед таких публікацій треба назвати роботи М. Пилинського, М. Кожині, І. Білодіда. Р. Русанівського, С. Єрмоленко, Л. Пустовіт. Аналіз наробок цих лінгвістів дозволяє дійти висновку, що терміни у художньому творі представляють собою особливий лексичний пласт з точки зору здатності його елементів до набуття образно-переносних значень. Справедливою також є думка дослідників про яскраво виражену асоціативність художнього мислення сучасних письменників, що безпосередньо або опосередковано відбивається на вживанні ними термінів [5, с. 54]. Використання термінів в художній літературі пов'язане з конкретною метою вислову, при цьому терміни виконують неоднакові стилістичні функції у різних за тематикою та жанровістю творах. Найбільш розповсюдженими функціями термінів у літературному творі є: створення певної виробничої атмосфери, надання оповіді колориту науковості, підвищення ступеню реалістичності зображуваних подій, характеристика персонажів (у тому числі і мовленнєва) та ін. Так, медична термінологія в романі Артура Хейлі «Остаточний діагноз» перш за все використовується для створення необхідної виробничої атмосфери:

The pathologist would make two studies of the tissue. First, working in a small lab adjoining the operating room, and with the patient still under anesthetic, he would freeze a small portion of tissue and examine it under a microscope. From this procedure could come one of two verdicts - "malignant", meaning the presence of cancer and indicating the need for major surgery on the patient; or "benign", which usually meant that nothing more need be done once the tumor was out. If a frozen section produced "malignant" verdict, surgery would continue at once. On the other hand, the opinion "benign" from the pathologists was a signal for the surgeon to make his closure and send the patient to the recovery room.

У романі важливу художню роль виконує розповідь автора. Автор не тільки повідомляє про події у житті героїв, але і дає характеристику персонажа і тієї соціальної групи і епохи, до якої він належить. Артур Хейлі, описуючи сцену, де Майк Седдон прогнозує можливі наслідки діагнозу, вживає потрібну професійну лексику, завдяки чому і створює достовірну картину зображення реальності:

Mike Seddons knew the implications of the phrase “suspected osteogenic sarcoma”. He knew that if the diagnosis were confirmed it would mean that Vivian had a virulent, malignant tumor which could spread, and perhaps already had, elsewhere in her body. In that event, without swift surgery, her chances of survival beyond a year or so were almost nil. And surgery meant amputation of the limb - with all speed once the diagnosis was confirmed - in the hope of containing the spreading, poisonous cells before they moved too far beyond the original site. And even statistically only 20 per cent of estrogenic patients were free from further trouble after amputation.

Як бачимо, терміни тут не виконують науково-пізнавальну функцію, а виступають як умовні прийоми опису середовища, ситуації, професійних інтересів персонажів твору. Суттєвим є і той факт, що читачеві для розуміння тексту навіть не обов'язковим є точне знання змісту цих термінів. Основною передумовою стилістичного використання терміну є просто його чітка співвіднесеність з термінологічною системою певної галузі.

Дещо іншу ситуацію спостерігаємо у творах жанру фантастики, точніше наукової фантастики, де вживання термінів є досить розповсюдженим явищем. За загальним визначенням, наукова фантастика базується на фантастичних припущеннях, які не виходять за рамки наукового сприйняття дійсності; це літературні твори, сюжет яких розгортається навколо якоїсь фантастичної, але все ж таки наукової ідеї. Своєрідність наукової фантастики полягає у тому, що художня уява підпорядкована логіці науково-прогностичних прийомів, матеріалом для яких є однак не наукове поняття, а художній образ. І тому цілком природно, що автор фантастичного твору залучає до своєї оповіді наукові, технічні, соціальні реалії і надає їм певні термінологічні

найменування, як вже існуючі, так і створені самим автором. Для підтвердження цієї тези можна звернутися до всесвітньо відомої збірки оповідань Айзека Азімова «Я, робот». Для опису певних наукових і технічних реалій, що будуть використовуватися в майбутньому, автор уводить у текст значну кількість термінів з галузей комп'ютерної техніки, робототехніки, радіоелектроніки, фізики, хімії. Переважно ці терміни виконують номінативну функцію, тобто називають певні предмети, процеси, деталі обладнання та вживаються в прямому значенні, наприклад, *machine-oil* – мастило, *air-pressure* – тиск, *photoelectric cell* – фотоелемент.

Pardon me, Struthers," he said, breaking into the middle of a lecture on the photo-electric cell, "haven't you a section of the factory where only robot labor is employed?

The radio controls of more modern models had not been heard of ten years earlier.

It's really a huge energy converter.

MacDougal's spectroreflector spotted three for us in five minutes, didn't it? What the devil! We couldn't have waited for next conjunction.

All right. There must be pounds of oxalic acid for calcium precipitations.

Composed of heat-resistant plastic and chemically treated cork layers, and equipped with a desiccating unit to keep the air bone-dry, the insosuits could withstand the full glare of Mercury's sun for twenty minutes.

Але термінологічні одиниці у науково-фантастичному творі вимагають від читача певного розуміння їх значення. І тому автор намагається використовувати або загальновідомі терміни (*radio controls* – радіоконтроль, *oxalic acid* – щавлева кислота) або терміни з прозорою семантикою (*heat-resistant plastic* – термостійкий пластик; *desiccating unit* – спеціальний пристрій для видалення вологи з повітря). У випадку, якщо автор створює свою власну фантастичну реалію і конструює для неї назву, він мусить бути впевнений у її вмотивованості. Для розуміння нової лексичної одиниці читач може отримати авторське пояснення, але це пояснення аж ніяк не буде мати чіткого наукового визначення.

Але загальноприйнятною для наукових фантастів є позиція розраховувати на здібності читача зрозуміти значення новотвору, виходячи з контексту. Наприклад, у вищезгаданому прикладі використовується лексема *insosuit*, що в контексті оповідання про події на іншій планеті та виходячи із форми слова, яке співвідноситься з терміном *space suit*, дозволяє сприйняти її як назву особливого типу скафандру.

Як ми бачимо, основною властивістю авторських лексичних новотворів у науковій фантастиці, як і властивістю наукових термінів взагалі, є їх вмотивованість. Прозорість внутрішньої форми термінологічної одиниці необхідна для того, щоб донести до читача суть винайденої автором реалії без довгих пояснень.

При аналізі термінів у художній літературі на окрему увагу заслуговують твори, авторами яких є фахівці у певній галузі. Тут цікавим буде розглянути повість-притчу Річарда Баха «Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон». Цей твір також наповнений термінологією, а саме авіаційною, оскільки Річард Бах був пілотом маломоторної авіації, тобто ця галузь йому дуже добре знайома. Тема польотів, неба, горизонтів зустрічається майже на кожній сторінці його творів. Тому не дивно, що кожне тренування Джонатана та його учнів супроводжує детальний і кваліфікований опис техніки польоту і фігур вищого пілотажу. У притчі автор вживає терміни, щоб порівняти птаха з літаком і таким чином наблизити текст до реальності:

He climbed two thousand feet above the black sea, and without a moment for thought of failure and death, he brought his forewings tightly in to his body, left only the narrow swept daggers of his wingtips extended into the wind, and fell into a vertical dive.

Then, every time, his left wing stalled on an upstroke, he'd roll violently left, stall his right wing recovering, and flick like fire into a wild tumbling spin to the right.

Yet in delight he flew a loop to landing, with a snap roll just before touchdown.

Повість насичена авіаційними термінами на кшталт: *dive* – пікірування; *slow-roll* – вертикальна уповільнена бочка; *terminal velocity* – гранична швидкість, але мета автора при їх використанні

визначається не тільки естетичним та філософським завданням твору, але й особистістю письменника. Він вкрай реалістично ставиться до всього, що стосується польотів – від аеродинаміки до льотних якостей авіаційних моторів. Але при цьому він вважає, що « ... люди довго не могли літати, оскільки були впевнені, що це неможливо, і саме тому вони не знали найпростішого першого принципу аеродинаміки. Мені хочеться вірити, що є й інший принцип: нам не потрібні літаки, щоб літати або бути на інших планетах, ми можемо навчитися це робити без машин. Якщо ми захочемо». Термінологічні одиниці працюють на реалізацію основного завдання автора – показати рух від матеріального до духовного.

Отже, термінологічна лексика, яка є ознакою переважно наукового стилю, проникає також і в художній, втрачаючи свої специфічні ознаки та набуваючи додаткових. У новому стильовому контексті термін, позбавлений емоційних конотацій, може розвивати емоційно-експресивні й естетичні відтінки. Розглянувши функціонування термінів у художніх творах різних жанрів, можемо з впевненістю сказати, що термінологія виконує різні стилістичні функції в залежності від позиції та завдання автора твору. У романі репортажного жанру автор використовує термінологію для створення певної виробничої атмосфери, а також для надання оповіді колориту професійності; у фантастичному творі терміни вживаються переважно в номінативній ролі; в філософській повісті-притчі «Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон» термінологія виконує функцію підвищення ступеня реалістичності зображуваних подій, на фоні яких стверджується символіка твору, та характеризує персонажів.

Прослідкувати за проникненням термінології у художній стиль у цілому й мову сучасної прози зокрема – означає дослідити актуальні процеси розвитку і взаємодії функціональних стилів. Дослідження місця і ролі термінів в художніх творах важливо й в плані стилістики художнього мовлення. У перспективі подальшого опрацювання заявленої тематики доцільним є дослідити

особливості відтворення англійських термінів при перекладі художніх текстів із врахуванням їх структурно-змістовних і контекстуальних характеристик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике : Учебное пособие / И. В. Арнольд. – М. : Высшая школа, 1991. – 140 с.
2. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад / Л. П. Білозерська, Н. В. Возненко, С. В. Раденька. – Вінниця : Нова книга, 2010. – 232 с.
3. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М. : Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – 439 с.
4. Д'яков А. С. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім «КМ academia», 2000. – 218 с.
5. Карпова В. Л. Термін і художнє слово / В. Л. Карпова. – К. : Наукова думка, 1967. – 129 с.
6. Кожина М. Н. Стилистика русского языка / М. Н. Кожина. – М. : Наука, 1993. – 231 с.
7. Колесник Г. М. Терміни в мові сучасної української літератури / Г. М. Колесник // Науково-технічний прогрес і мова. – К. : Наукова думка, 1978. – С. 91–109.

Джерела ілюстративного матеріалу

8. Asimov, Isaac. I, robot. – Reprinted in the UK by Voyager, 2001. – 256 p.
9. Bach R. Johnatan Livingstone Seagull: A story. – Scribner, 1970. – 128 p.
10. Hailey, A. The Final Diagnosis. – М. : КАРО, 1993 – 222 с.

Стаття надійшла до редакції 30 січня 2013 року